

ЭКОНОМИКА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ЭКОНОМИКА: ТАРИХ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ECONOMY: HISTORY, THEORY, PRACTICE

FTAXP 06.52.17
ЭОЖ 342.951:351.82
JEL G39

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2023-1-2-11-25>

А.И. ОМАРОВА,*¹

Э.Ф.К., доцент.

*e-mail: zeynegul.yesimkhanova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-2045-3683

Л.М. ИБРАЕВА,²

Э.Ф.М., оқытушы.

e-mail: amina.uaysova.74@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-7143-3637

Г.Д. АМАНИЯЗОВА,¹

Э.Ф.К., қауымдастырылған профессор.

e-mail: amaniyazova_2021@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8605-0372

Ж. ТАСҚИНБАЙҚЫЗЫ,¹

Э.Ф.М., аға оқытушы.

e-mail: kishibekova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4078-3279

¹Yessenov University,

Ақтау қ., Қазақстан

²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН БАҒАЛАУ

Аңдатпа

Компанияның қаржылық әлеуетінің маңыздылығы оны жасырын ішкі резерв ретінде қарастыру керектігімен сипатталады. Қаржы ресурстары – бұл кәсіпорынның қаржы жүйесі құратын және өзін-өзі дамыту инерциясын, өзін-өзі сақтауды және кәсіпорынның қаржы жүйесінің тұрақтылығын дамытуды қамтамасыз ететін резерв. Зерттеу экономикалық қызметтің қаржылық көрсеткіштері және олардың кәсіпорынның тиімділігін бағалаудағы рөлі туралы мамандандырылған әдебиеттер мен ғылыми басылымдарды талдау мен бағалауға негізделген. Компанияның қаржылық тұрақтылығы дегеніміз – компанияның қаржылық ағындары тұрақты және компанияның белгілі бір уақыт аралығында бизнесті қолдауға, сондай-ақ компанияның өнімдері мен қызметтерін өндіруге қол жетімді несиелер мен шығындарды жабуға ақшасы бар дегенді білдіреді. Компанияның тиімді қызметінің және оның төлем қабілеттілігінің көрсеткіштері де маңызды. Бұл үдерісті талдау үшін әртүрлі әдістер қолданылды, мысалы: қаржылық әлеуетті бағалау әдістері, оның ішінде қаржылық көрсеткіштерді және олардың өзгеру динамикасын талдаудың әртүрлі әдістері бар. Қаржылық бағалаудың дәстүрлі және математикалық әдістері, соның ішінде салыстыру, кластерлеу және абсолютті, орташа және салыстырмалы көрсеткіштерді қолдану әдістері, сонымен қатар аналитикалық кестелерді қолдана отырып, компанияның қаржылық көрсеткіштерін жалпылау және кластерлеу әдістері қолданылды. Алынған нәтижелер бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және мақсатты салалық позицияларға қол жеткізуге бағытталған тиімді басқару шешімдерін қабылдау үшін көмекші құрал ретінде компанияның қаржылық жағдайын бағалау үшін бизнес пен талдаушыларға ұсынылады.

Тірек сөздер: компания, бағалау әдістері, қаржылық әлеует, бизнес, басқару шешімдері, тиімділік, қаржылық тұрақтылық.

Кіріспе

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын және онымен жұмыс істейтін компаниялардың тәуекел деңгейін анықтау үшін оның қаржылық әлеуеті талданады. Бұл сыртқы ортадағы өзгерістерге реакция жылдамдығын, оның қазіргі және болашақта жоғары қаржылық нәтижелерге жету қабілетін анықтау үшін қажет.

Компанияның қаржылық әлеуеті – бұл кәсіпорынның нақты және ықтимал қаржылық мүмкіндіктерін қамтитын күрделі тұжырымдама. Ол компания қызметінің мүмкін болатын ең жоғары қаржылық нәтижесіне қол жеткізу үшін компания ішіндегі қатынастардың құрылуын көрсетеді. Кәсіпорынның қаржылық әлеуеті мен перспективалық мүмкіндіктерін анықтай отырып, алдымен оның кәсіпкерлік қызметін қаржыландыру деңгейі мен мүмкіндіктерін анықтау қажет.

Бүгінгі таңда ел экономикасының тұрақсыз жағдайлары, коронавирустық пандемия көптеген компаниялардың қаржылық жағдайына әсер етті. Ішкі және сыртқы ортаның серпінді өзгеретін факторлары, қаржылық жағдайдың тұрақсыздығы басшылықтан жедел ден қоюды және қаржылық мәселелерді шешу үшін кешенді шаралар қабылдауды талап етеді. Осыған байланысты кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау мәселесі қаржылық тұрақтылықты және кәсіпорынды дамыту бойынша одан әрі іс-қимылдарды айқындаудың маңызды шарты ретінде өзекті болып отыр.

Бұл зерттеудің мақсаты – кәсіпорынның қаржылық жағдайын бағалау әдістерін зерттеу және осы тақырыптағы ғылыми жарияланымдарды жалпылау.

Зерттеу мақсатына жету үшін келесі міндеттер қойылды:

- ◆ қаржылық көрсеткіштер мен қаржылық коэффициенттерді бағалау әдістерінің мәнін, сондай-ақ олардың компания қызметіндегі ролін зерттеу;

- ◆ кәсіпорынның қаржылық нәтижелерін тиімді бағалау тәсіліне сыни баға беру.

Компанияның қаржылық әлеуетінің бағалау кәсіпорынның қаржылық жағдайын анықтап қана қоймай, одан әрі қаржылық даму мүмкіндіктерін де анықтауға мүмкіндік береді.

Өнеркәсіптік кәсіпорынның қаржылық әлеуеті – бұл кәсіпорында ең жоғары қаржылық нәтижеге қол жеткізуге байланысты туындайтын қатынастар: өтімділік пен қаржылық тұрақтылық шарттарын орындау үшін жеткілікті меншікті капиталдың болуы; тиімді инвестициялық жобаларды іске асыру үшін қажетті көлемде капиталды тарту мүмкіндігі; салынған капиталдың рентабельділігі; ағымдағы және болашақ қаржылық жағдайдың ашықтығын қамтамасыз ететін қаржыны басқарудың тиімді жүйесінің болуы.

Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау мәселелері өзекті болып табылады, өйткені қаржылық әлеует кәсіпорынның жалпы қаржылық жағдайын және қаржылық қызметті басқару тетігін ұйымдастырудың тиімділігін сипаттайды, яғни қаржыны басқару процестерін ашады. Кәсіпорынның болжамдары мен даму стратегиясын құру, қаржылық жоспарлар құру, тиімді және тиімді басқару шешімдерін қабылдау үшін кәсіпорынның барлық қызмет салаларында мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыруды уақтылы және толық қаржыландыру қабілеттері туралы нақты және объективті түсінік қалыптастыру қажет.

Нәтижесінде кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалаудың кешенді әдістемесін әзірлеу қажеттілігі туындайды. Кәсіпорынның қаржылық әлеуеті деп оның қаржылық жағдайын, даму үшін қаржылық мүмкіндіктердің болуын және мақсатқа жету үшін қаржылық ресурстарды тиімді пайдалану қабілетін көрсететін кәсіпорын сипаттамаларының жиынтығы түсініледі.

«Қаржылық әлеует» ұғымы кәсіпорыннан бөлінбейді. Қаржылық әлеует қаржылық ресурстардың көлемін және қойылған мақсаттарға қол жеткізу кезінде оларды пайдалану тиімділігін сипаттайтын көрсеткіштер негізінде бағаланады.

Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау әдістемесі екі талапқа негізделген:

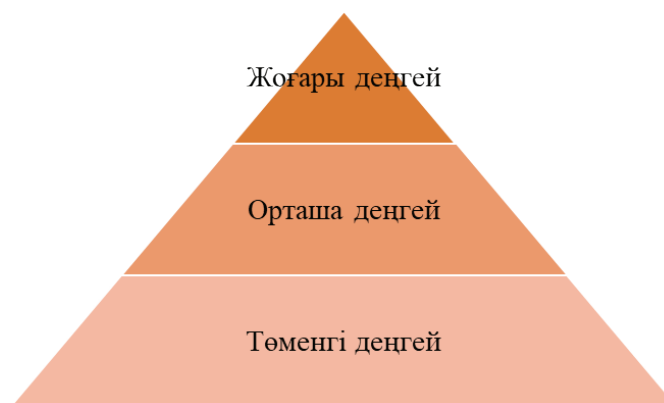
- 1) кәсіпорынның қаржылық көрсеткіштерінің мәні;

- 2) кәсіпорынның қаржылық көрсеткіштерінің мәнінің өсу қарқыны. Бірінші талап кәсіпорынның төлем қабілеттілігінің, өтімділігінің және қаржылық тұрақтылығының деңгейін сипаттайды, кәсіпорынды дамыту, инвестициялық жобаларды қаржыландыру, қаржылық тәуекел деңгейі және банкроттық тәуекелі үшін қолма-қол ақша мен меншікті ресурстардың жеткіліктілігі туралы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді [1].

Материалдар мен әдістер

Қазіргі уақытта кәсіпорынның қаржылық әлеуетінің мәнін анықтау тәсілдерінің бірлігі әзірленбеген. Осы терминнің негізгі түсіндірмелерін қарастырамыз. Кәсіпорынның қаржылық әлеуеті, жалпы мағынада, оның қалыпты жұмыс істеуі үшін қажет қаржылық ресурстармен қамтамасыз етілуін, сондай-ақ оларды орналастырудың орындылығы мен пайдалану тиімділігін білдіреді. Көбінесе қаржылық әлеует өндірістік-шаруашылық қызметте жұмыс істейтін қаржы ресурстарының жиынтығымен және оларды болашақта тарту мүмкіндігімен анықталады.

Сондай-ақ, шаруашылық жүргізуші субъектінің ақша капиталын алу және оны кейіннен басқару қабілетін анықтайды деп саналады. Көбінесе кәсіпорынның қаржылық әлеуеті ұйымның қаржылық мүмкіндіктері тұрғысынан қарастырылады. Бұл жағдайда оның ресурстық компоненті өте маңызды рөл атқарады. Қаржылық әлеует кәсіпорынның қаржылық мүмкіндіктерін ғана емес, сонымен бірге оның қаржылық жағдайын да сипаттайды. Қазіргі уақытта шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржылық жағдайының үш базалық деңгейін бөлу әдетке айналған. Жалпы алғанда, олар 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 – Кәсіпорынның қаржылық жағдайының деңгейлері

Ескертпе: [1] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

Кәсіпорынның қаржылық әлеуеті тұрақты жұмыс үшін қажетті қаржылық ресурстармен қамтамасыз етуді қамтиды. Сондай-ақ, кәсіпорынның капиталды алу, басқару қабілеті, бұл оларды тиімді орналастыру мен пайдалануды білдіреді.

Кәсіпорынның қаржылық әлеуетінің жоғары деңгейлігі оның қызметінің табыстылығымен және қаржылық жағдайының тұрақтылығымен сипатталады. Бұл деңгейге соңғы үш жыл ішінде таза пайда мен қаржылық тұрақтылықтың болуы тән. Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейінде кәсіпорынның қызметі табысты, бірақ оның тұрақтылығы көбінесе ішкі және сыртқы ортаның өзгеруімен анықталады. Бұл ретте кәсіпорындар пайда табуы да, белгілі бір шығынға ұшырауы да мүмкін. Кәсіпорынның қаржылық әлеуетінің төмен деңгейі оның қаржылық тұрақсыздығымен ерекшеленеді. Компания шығынға ұшырайды, ал оның өтімділігі мен төлем қабілеттілігі мөлшерден едәуір төмен. Мұндай бағалауды жүргізу бірқатар сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік береді, олардың ішіндегі ең маңыздылары:

- ◆ өтімділік және қаржылық тұрақтылық шарттарын орындау үшін меншікті капиталдың болуы мен жеткіліктілігін анықтау;
- ◆ инвестициялық жобаларды қаржыландыру үшін қажетті көлемде капитал тартуға шаруашылық жүргізуші субъектінің мүмкіндіктерін айқындау;
- ◆ салынған капиталдың кірістілігін бағалау;
- ◆ кәсіпорынның қаржылық жағдайының ашықтығын қамтамасыз етуге қабілетті қаржыны басқарудың тиімді жүйесінің болуын анықтау (ағымдағы және болашақ) [1].

Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау экономикалық талдаудың тиісті әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады. Бұл оның ресурстық және нәтижелі компоненттерін бағалау қажеттілігін болжайды. Бұл жағдайда сандық және сапалық көрсеткіштер талданады. Бірін-

шісі кәсіпорынға тиесілі қаржылық ресурстардың мөлшері мен көлемін анықтайды, ал екіншісі оның қаржылық жағдайын сипаттайды (өтімділік, төлем қабілеттілігі, қаржылық тұрақтылық, инвестициялық тартымдылық және т.б.). Шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржылық әлеуетін бағалау тетігі бірқатар кезеңдерден өту қажеттілігін болжайды. Бастапқы кезеңде кәсіпорынның қаржылық жағдайының деңгейі анықталады. Екінші кезеңде тиісті коэффициенттердің көмегімен шаруашылық жүргізуші субъектінің өтімділігі, төлем қабілеттілігі және қаржылық тұрақтылығы анықталады. Бұл кезең дайындық және есептеу кезеңдері арқылы жүзеге асырылады. Үшінші кезең кәсіпорынның қаржылық әлеуетін оның инвестициялық тартымдылығы критерийі бойынша бағалауды қамтиды, ол үшін ұйымның қаржылық есептілігі мен коммерциялық беделіне кешенді талдау жасалады. Төртінші кезеңде шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржыны басқару жүйесінің өзі және оның тиімділігі талданады. Көбінесе бұл процеске сарапшылар тартылады. Бесінші кезеңнің негізгі міндеті – компанияның қаржылық тәуелділігін және оның өзгеруін анықтауға мүмкіндік беретін кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының түрін анықтау. Жоғарыда сипатталған бес кезеңді дәйекті өткізу негізінде кәсіпорынның қаржылық әлеуеті туралы жалпы қорытынды жасалады. Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау компанияның қаржылық жағдайын бағалау үшін маңызды болып табылады, оның деңгейін және іске асырудың перспективалық мүмкіндіктерін, яғни оны жүзеге асыру тұрғысынан экономикалық қызметті қаржыландыру мүмкіндігінің дәрежесін анықтайды.

Қаржылық әлеуетті бағалаудың рейтингтік әдістері белгілі бір кезеңдегі қаржылық көрсеткіштерді ғана ескереді және олардың өзгеру динамикасын ескермейді. Осыған байланысты бірнеше кезеңдегі көрсеткіштерді бағалауды және олардың өзгеру динамикасын ескеретін қаржылық әлеуетті бағалау әдісін әзірлеу қажет.

Ғылыми зерттеулерде кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалаудың әртүрлі әдістері кеңінен талқыланады. Компанияның қаржылық әлеуетін бағалау әдістері қаржылық көрсеткіштерді талдаудың әртүрлі тәсілдерін және олардың өзгеру динамикасын қамтиды. Қаржылық бағалау әдістерін дәстүрлі және математикалық әдістер ретінде жіктеуге болады. Қаржылық бағалаудың дәстүрлі әдістеріне абсолютті, орташа және салыстырмалы көрсеткіштерді салыстыру, топтастыру және пайдалану әдістері жатады. Салыстыру әдісі компанияның есепті кезеңдегі қаржылық көрсеткіштерін алдыңғы кезеңдердегі көрсеткіштермен салыстыруға негізделген. Сондай-ақ, бұл әдіс компанияның қаржылық көрсеткіштерін осы саладағы көрсеткіштердің белгіленген нормаларымен салыстыруды қамтиды.

Жинақтау және топтау әдісі аналитикалық кестелер арқылы компанияның қаржылық көрсеткіштерін талдауды қамтиды. Топтастыру әдісінің мысалдары ретінде көлденең, тік және тренділік талдауды, қаржылық көрсеткіштер әдісін, факторлық және салыстырмалы талдауды келтіруге болады [1]. Қаржылық бағалаудың дәстүрлі және математикалық әдістері абсолютті, орташа және салыстырмалы көрсеткіштерді салыстыру, топтастыру және пайдалану әдістерін қамтиды, ал компанияның қаржылық көрсеткіштерін талдауды жинақтау және топтау әдістерін біз осы ғылыми мақалада келтірілген аналитикалық кестелер арқылы көрсеттік.

Сондай-ақ, кәсіпорынның қаржылық әлеуетін талдау және бағалау әдістемесі графикалық, кестелік және коэффициенттік әдістерді қамтиды. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдауды бағалаудың ақпараттық базасы кәсіпорынның бухгалтерлік (қаржылық) есептілігінің қаржылық деректері болып табылады. Қаржылық талдаудың графикалық әдісі тұтастай алғанда кәсіпорынның да, қаржылық талдаудың жеке объектілерінің де қаржылық жағдайын бағалауға мүмкіндік береді. Ол өткен және қазіргі кездегі кәсіпорынның қаржылық жағдайын кейіннен бағалау, сондай-ақ болашақтағы қаржылық жағдайды болжау үшін талданатын кезеңнің басындағы және соңындағы қаржылық есептілік көрсеткіштерінің салыстырмалы немесе абсолютті шамаларында графикалық картаға түсіру арқылы жүзеге асырылады.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдаудың және бағалаудың кестелік әдісі есептеу кестелерінің абсолютті мәндерінің көрсеткіштері және олардың нақты шамасы, өсу деңгейінің құрылымдық көрсеткіштерін бағалау және құрылымдық динамикасы көмегімен жүзеге асырылады.

Негізгі ережелер

Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін анықтау оның қаржылық тұрақтылығын және онымен бірлесе жұмыс жасайтын басқа компаниялардың тәуекел деңгейін анықтау үшін қажет. Оның сыртқы ортаның өзгеруіне қаншалықты уақтылы жауап бере алатынын анықтау және ағымдағы кезеңде де, болашақта да қызметтің жоғары қаржылық нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз ету қажет.

Қаржылық әлеует – бұл кәсіпорынның нақты және қаржылық әлеует мүмкіндіктерінің болуын сипаттайтын, сондай-ақ кәсіпорын қызметінің ең жоғары қаржылық нәтижесіне қол жеткізу мақсатында компаниядағы қатынастарды көрсететін кешенді тұжырымдама.

Кәсіпорынның қаржылық әлеуеті мен болашақ мүмкіндіктерін анықтау үшін оның экономикалық қызметін қаржыландыру деңгейі мен мүмкіндіктерін анықтау қажет.

Әдебиетке шолу

Қаржылық менеджмент саласындағы ғылыми әдебиеттерді талдау қаржылық әлеуеттің толық тұжырымдамасын және оны бағалау әдістерін бермейді.

Ғылыми зерттеулерде кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалаудың әртүрлі әдістері кеңінен талқыланады, олар қаржылық көрсеткіштерді және олардың өзгеру динамикасын талдаудың әртүрлі тәсілдерін қамтиды.

Жалпылау және топтау әдісі аналитикалық кестелерді қолдана отырып, компанияның қаржылық көрсеткіштерін талдауды қамтиды. Топтау әдісінің мысалдарына көлденең, тігінен және тренділік талдау, қаржылық көрсеткіштер әдісі, факторлық және салыстырмалы талдау жатады [2].

О.М. Зыкин және В.М. Костромин мақаласы компанияның қаржылық әлеуетін бағалау үшін коэффициент әдісін қолданады [3]. Бұл көрсеткіштерді есептеу компанияның қаржылық әлеуетін тиімді және жылдам бағалауға мүмкіндік береді.

В.А. Гребенникова сондай-ақ кәсіпорынның қаржылық әлеуеті бағалауға арақатынас әдісін қолданады, оның негізгі мақсаты кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы, рентабельділігі және төлем қабілеттілігі көрсеткіштерін есептеу болып табылады [4]. И.О. Боткин, А.Н. Пыткин және А.И. Хисамова екі критерий негізінде компанияның қаржылық әлеуетін бағалау әдіс-темесін қолданады [5]. Алайда, ұсынылған әдістеме кәсіпорынның қаржылық әлеуетін сапалы бағалауды ғана қамтамасыз етеді және сандық түрде көрсетілмейді.

Л.Ф. Сухова, И.В. Крючкова, И.Б. Боцюн қаржылық ресурстардың ішкі жасырын резервтерін ескеретін қаржылық әлеуетті бағалаудың инновациялық әдісін ұсынады [6]. Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау әдісі тек сапалы бағалауды ғана емес, сонымен бірге қаржылық әлеуетті сандық бағалауды да қамтуы керек. Өйткені, қаржылық әлеуеттің мәні компанияның өз саласындағы сенімділігін бағалаудың өлшемі мен көрсеткіші бола алады. А.Р. Коломийцева компанияның қаржылық әлеуетіне қаржылық әлеуетке әсер ететін факторларды ескере отырып, кезең-кезеңмен бағалауды ұсынады [7]. А.А. Немчинова жұмысында сауда кәсіпорындарының қаржылық әлеуетін бағалау алгоритмі ұсынылған, ол келесі бағыттарды қамтиды: фрагменттік бағалау, айналым активтерін қаржыландыру моделін пайдалану [8].

В.В. Стукачев, И.А. Дружинина ақша ағындарын талдау негізінде қаржылық әлеуетті бағалауды ұсынады [9]. М.А. Локтионов сонымен қатар экономикалық қосылған құн негізінде қаржылық әлеуетті бағалауды ұсынады [10]. Егер компанияның қажетті көлемде экономикалық қосымша құн құруға мүмкіндігі болмаса, бұл оның қаржылық әлеуетін айтарлықтай төмендетеді. И.А. Бондин мақаласында кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалаудың біріктірілген моделі ұсынылады [11].

Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау әдісі қаржылық әлеуетті сапалы және сандық бағалауды ғана емес, сонымен қатар өндірісті кеңейту үшін одан әрі қолдану үшін пайдаланылмаған қаржылық әлеуеттің көлемін ашуы керек.

И. Котэйн қаржылық көрсеткіштерді бағалау әдісіне негізделген еуропалық компаниялардың қаржылық әлеуетін бағалаудың кешенді моделін ұсынады [12].

Х. Сакаи, Х. Нисидзава, С. Мацунами, Х. Сакадзилер жүргізген зерттеу сыртқы тұтынушылар үшін (мысалы, инвесторлар, банктер, сақтандыру компаниялары, қазынашылық органдары және т.б.) ақпарат қалыптастырудың негізгі факторларының бірін зерттейді [13]. Сакаи әдісі және т.б. бастапқыда кәсіпорындардың қызметін сипаттайтын қаржылық көрсеткіштер туралы себептік ақпарат алу ұсынылды. Тимоти Харттың мақаласында кәсіпорынның экономикалық әлеуетін арттыру үшін жоспарлау жүйесі ұсынылған [14].

Ғылыми жарияланымдарда кәсіпорындардың қаржылық әлеуетін бағалау әдістері ұсынылған, олардың сипаттамасы 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1 – Кәсіпорындардың қаржылық әлеуетін бағалау әдістемесі

№	Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау әдістемесінің авторы	Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалауға негізделген көрсеткіштер
1.	О.А. Николаевская	Нормативтен тыс таза айналым капиталы, нормативтен тыс таза ұзақ мерзімді капитал, қарыз қабілеттілігінің резерві
2.	Т.Н. Толстых, Е.М. Уланова	Ағымдағы өтімділік коэффициенті, активтердің рентабельділігі, активтер айналымы, негізгі құралдардың қор қайтарымы, төлем қабілеттілігі коэффициенті
3.	Е.В. Белова, Г.В. Ковальчук	Қаржылық тәуелсіздік коэффициенті, ағымдағы өтімділік коэффициенті, мерзімді өтімділік коэффициенті, абсолютті өтімділік коэффициенті, барлық активтердің рентабельділігі, меншікті капиталдың рентабельділігі, активтерді өндіріс үшін пайдалану тиімділігі, көздердің жалпы сомасындағы қарыз қаражатының үлесі, жинақталған капитал үшін мобилді нысандағы бос міндеттемелердің үлесі
4.	Л.Т. Гиляровская	Ағымдағы өтімділік коэффициенті, қарыз бен меншікті қаражаттың арақатынасы коэффициенті, сатудың рентабельділігі
5.	Л.Ф. Сухова, И.В. Крячкова, И.Б. Боцюн	Қаржылық беріктік запасы; пассивті капиталды қалыптастыру нәтижесінде туындайтын қаржылық әлеует (ақша қаражатының түсуі нәтижесінде пайда болған қаржы ресурстары шамасының көбейтіндісі, нарықтық баға мен пассивті капиталдың орташа өлшенген бағасы (WACC) арасындағы айырма шамасына); пассивті капиталды пайдалану нәтижесінде пайда болатын қаржылық әлеует (ақша қаражаттарының түсуі нәтижесінде пайда болған қаржы ресурстарының көбейтіндісі, кәсіпорын үшін қолма-қол ақша көздерінің бағасы мен осы ақша көздерінің нарықтық бағасы арасындағы айырмашылық мөлшеріне)
6.	В.В. Скобара, В.В. Подкопаев	Қаржы әлеуетінің құндық шамасы мынадай көрсеткіштер негізінде айқындалады: активтердегі айналым капиталының үлесі, таза кіріс, қаржылық тәуелсіздік коэффициенті, ресурстар кірістілігі, таза активтердің рентабельділігі
Ескертпе: [3] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.		

Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалаудың ұсынылған әдістемелеріне шолу олардың барлығы белгілі бір күнге қаржылық жағдайды сипаттайтын әртүрлі көрсеткіштерді есептеуге негізделген деген қорытындыға келеді. Тек О.А. Николаевскаяның әдістемесі және Л.Ф. Сухованың, И.В. Крючкованың, И.Б. Боцюнның әдістемесі қаржылық әлеуетті бағалау кезінде қаржы ресурстарының ішкі (жасырын) резервтерін ескереді. Қаржылық әлеуеттің қалыптасуы кәсіпорынның бүкіл қызмет ету кезеңінде жүреді. Қаржыны басқару саласындағы мәселелердің пайда болуы және теріс немесе оң тенденциялардың дамуы жасырын болуы мүмкін және кәсіпорынның қаржылық көрсеткіштерінің мәндеріне бірден әсер етпеуі ықтимал. Мысалы, қаржылық көрсеткіштің мәні нормативтен жоғары болуы мүмкін, бірақ талданатын кезеңдегі оның мәні төмендейді, бұл мүмкін қиындықтарды болдырады. Немесе керісінше, қаржылық көрсеткіштің мәні нормативтен төмен болуы мүмкін, бірақ талданған кезеңде оның мәні қаржылық басқарудағы оң тенденцияларды қалыптастыру арқылы өсу мүмкіндігін туғызады. Нәтижесінде, авторлардың пікірінше, бірнеше есепті кезеңдегі қаржылық жағдай

көрсеткіштерін есептеуге негізделген, нормативтік мәндер көрсеткіштерінің өзектілігіне қол жеткізуді және талданатын кезеңдегі олардың динамикасын ескеретін қаржылық әлеуетті бағалау әдістемесін әзірлеу қажет. Осы зерттеудің мақсаты – кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау әдістемесін әзірлеу. Зерттеудің ғылыми жаңалығы кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау әдістемесі шеңберінде екі критерийді (қаржылық көрсеткіштердің мәні және қаржылық көрсеткіштер мәндерінің өсу қарқыны) біріктіруге және кәсіпорындардың қаржылық әлеуетін дамыту бойынша әдістемелік ұсыныстарды қалыптастыруға авторлық көзқарастан тұрады. Зерттеудің теориялық маңыздылығы кәсіпорынның қаржылық әлеуеті мен қаржылық жағдайын бағалау теориясы мен әдіснамасы саласындағы ғылыми білімді арттыру болып табылады. Практикалық маңыздылығы кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау және кәсіпорынды қаржылық басқару тетігін жетілдіру бойынша басқару шешімдерін әзірлеу үшін ұсынылған. Әдістемені қолдану мүмкіндігімен анықталады.

Нәтижелер мен талқылау

Әр түрлі салалардағы компаниялардың қаржылық жағдайын салыстыра отырып, 2017 жылдан 2021 жылға дейінгі соңғы 5 жылдағы бес көпшілікке таныс компаниялардың қаржылық көрсеткіштері талданды.

Әр компанияның қаржылық әлеуетін рейтингтік бағалау келесі қаржылық көрсеткіштерді талдау негізінде жүргізілді:

- ♦ төлем қабілеттілігінің көрсеткіштері (ағымдағы өтімділік коэффициенті, тез (жылдам) өтімділік коэффициенті, абсолюттік өтімділік коэффициенті),
- ♦ рентабельділік көрсеткіштері (активтердің рентабельділігі, сатудың рентабельділігі),
- ♦ айналым көрсеткіштері (дебиторлық және кредиторлық қарыздардың арақатынасы коэффициенті),
- ♦ қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері (тәуелсіздік коэффициенті, қаржы левереджінің коэффициенті, инвестицияларды жабу коэффициенті) [15].

Қаржылық әлеуетті рейтингтік бағалау бірнеше кезеңнен тұруы тиіс. Бірінші кезеңде компанияның қаржылық әлеуеті бағаланатын негізгі қаржылық көрсеткіштер айқындалады.

2-кестеде негізгі қаржылық көрсеткіштер және олардың ұсынылатын мәндері көрсетілген.

Кесте 2 - Қаржылық көрсеткіштер бойынша компанияның қаржылық әлеуетін бағалау

№	Коэффициенттер	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі
1.	Ағымдағы өтімділік коэффициенті	> 2,1	1,3-2,1	< 1,20
2.	Тез (жылдам) өтімділік коэффициенті	0,81-0,73	0,72-0,42	< 0,42
3.	Абсолютті өтімділік коэффициенті	> 0,21	0,12-0,21	< 0,13
4.	Тәуелсіздік коэффициенті	0,72-0,51	0,31-0,52	<0,32
5.	Қаржы левереджінің коэффициенті	<0,72	0,42-0,63	<0,42
6.	Инвестицияларды жабу коэффициенті	>0,72	0,32-0,71	<0,32
7.	Дебиторлық және кредиторлық қарыздардың арақатынасы коэффициенті	>0,81	0,43-0,82	<0,43
8.	Активтердің рентабельділігі	>0,12	0,04-0,12	<0,042
9.	Сатудың рентабельділігі	0,32-0,23	0,04-0,23	<0,042
Ескертпе: Есептеулер [4] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.				

Бұл кестеде компаниялардың коэффициенттері мен кіріс көрсеткіштерінің мәніне байланысты компанияның қаржылық әлеуетінің жоғары, орташа және төмен деңгейлері көрсетілген.

Келесі кезеңде әр компания үшін индикаторлардың мәндерін жеке есептеу тұр. Осы есептің нәтижелері 3-кестеде 2022 жылғы қаржылық көрсеткіштердің жиынтық талдауы түрінде ұсынылған.

Кесте 3 – 2022 ж. бойынша 5 компанияның қаржылық көрсеткіштерін талдау

№	Коэффициенттер	Есептелу жолдары	Баян Сұлу	Азия Агро Фуд	АКМЗ	Mega Center	Kcell
1.	Ағымдағы өтімділік коэффициенті	Кбл = Айналым активтері/ Қысқа мерзімді міндеттемелер	1,74	1,03	0,73	0,66	1,20
2.	Тез (жылдам) өтімділік коэффициенті	Кбл = (АҚ+ҚМҚС+ҚМДҚ)/ Қысқа мерзімді міндеттемелер	1,23	0,34	0,42	0,67	0,99
3.	Абсолютті өтімділік коэффициенті	Кабл = АҚ+ҚМҚС/ Қысқа мерзімді міндеттемелер	3,14	0,38	0,71	0,58	0,66
4.	Тәуелсіздік коэффициенті	Ка = Меншікті капитал/ Активтер	0,23	0,22	0,52	0,12	0,37
5.	Қаржы левереджінің коэффициенті	Кфл = Қарыздық капитал / Меншікті капитал	0,23	0,67	0,06	0,83	0,26
6.	Инвестицияларды жабу коэффициенті	Кп = Меншікті капитал + Ұзақ мерзімді міндеттемелер/ Капитал мен міндеттемелердің жалпы сомасы	0,75	1,66	1,36	2,27	1,32
7.	Дебиторлық және кредиторлық қарыздардың арақатынасы коэффициенті	Коб = Түсім/ Дебиторлық қарыздар	0,53	0,64	0,95	0,93	0,34
8.	Активтердің рентабельділігі	Рак = Таза пайда / Активтер * 100	0,16	0,95	0,22	0,16	0,25
9.	Сатудың рентабельділігі	Рп= Пайда / Түсім * 100	0,17	4,04	0,018	1,73	0,35
10	Кәсіпорынның қаржылық әлеуеті деңгейінің қорытынды рейтингтік бағасы (КҚӘДҚРБ)	КҚӘДҚРБ = $\Sigma(n/1*n)/n$	0,92	1,12	0,53	0,87	0,67

Ескертпе: Есептеулер [16] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

Бес компанияның қаржылық көрсеткіштерін талдау негізінде коэффициенттерге және олардың рентабельділігіне сәйкес қаржылық әлеуетті рейтингтік бағалау жүйесін (3-кесте) көрнекі түрде ұсынуға және әрбір компания үшін әрбір көрсеткіш бойынша қаржылық әлеуеттің деңгейін анықтауға болады.

4-кестеден (19 б.) ағымдағы өтімділік коэффициенті бойынша бес компанияның ешқайсысының жоғары көрсеткіштері жоқ екенін және олардың үшеуінің жалпы ағымдағы өтімділігі төмен екенін көруге болады; жылдам (шұғыл) өтімділік коэффициенті бойынша қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі екі компанияда байқалады: Баян сұлу және Kcell, алайда абсолютті өтімділік коэффициенті бойынша және рентабельділік бойынша барлық бес компания активтердің қаржылық әлеуетінің жоғары деңгейіне ие және т.б. Көрсеткіштерді талдауға сәйкес компанияның қаржылық әлеуетінің қорытынды рейтингтік бағасы 5-кестеде (19 б.) келтірілген сипаттамалар критерийі негізінде ROUFP көрсеткішінің мәні бойынша анықталады.

Кесте 4 – Жекелеген қаржылық көрсеткіштер бойынша компанияның қаржылық әлеуетінің рейтингі

Коэффициенттер	Баян Сұлу	АзияАгроФуд	АКМЗ	Mega Center	Kcell
Ағымдағы өтімділік коэффициенті	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі
Тез (жылдам) өтімділік коэффициенті	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі
Абсолютті өтімділік коэффициенті	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі
Тәуелсіздік коэффициенті	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі
Қаржы левереджінің коэффициенті	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі
Инвестицияларды жабу коэффициенті	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі
Дебиторлық және кредиторлық қарыздардың арақатынасы коэффициенті	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі
Активтердің рентабельділігі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі
Сатудың рентабельділігі	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі
Ескертпе: [4, 5] дереккөздер негізінде авторлармен құрастырылған.					

Кесте 5 – Компанияның қаржылық әлеуетін түпкілікті бағалау критерийлері

№	Әлеуеттің деңгейі	Мәндері	Сипаттамасы
1	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі	КҚӘДҚРБ = 0,75 және одан жоғары	Компанияның жоғары рентабельділігі және тұрақты қаржылық жағдайы
2	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі	КҚӘДҚРБ = 0,5	Рентабельділіктің орташа деңгейі, компанияның қаржылық жағдайы ішкі және сыртқы орта факторларына байланысты.
4	Қаржылық әлеуеттің төмен деңгейі	КҚӘДҚРБ = 0,25	Компанияның төмен рентабельділігі, тұрақсыз қаржылық жағдайы
Ескертпе: [8] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.			

6-кестеде келтірілген критерийлерге сәйкес біз әр компания үшін КҚӘДҚРБ көрсеткіштерінің мәнін есептейміз және оның қаржылық әлеуетінің деңгейін анықтаймыз.

Кесте 6 – Компаниялардың қаржылық әлеуеті деңгейінің қорытынды бағасы

№	Компаниялар	КҚӘДҚРБ мәні	Қаржылық әлеуеттің деңгейі
1.	Баян Сұлу	0,87	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі
2.	АзияАгроФуд	1,08	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі
3.	АКМЗ	0,541	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі
4.	Mega Center	0,87	Қаржылық әлеуеттің жоғары деңгейі
5.	Kcell	0,65	Қаржылық әлеуеттің орташа деңгейі

Ескертпе: [10] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

Жүргізілген есептеулер нәтижесінде Баян Сұлу, АзияАгроФуд және Mega Center компанияларының қаржылық әлеуетінің жеткілікті жоғары деңгейі бар деп қорытынды жасауға болады. Ал Kcell және АКМЗ компанияларының қаржылық әлеуетінің орташа деңгейі бар.

Рейтингтік талдау барлық кәсіпорындардың қаржылық әлеуетін анықтаудың ең тиімді әдісі болғандықтан жүргізілді және оны пайдалану ыңғайлы. Қаржылық әлеуетті бағалау әдістері негізгі қаржылық көрсеткіштерді ескереді. Көрсеткіштердің сенімділігі компанияның одан әрі даму жоспарын жасауға мүмкіндік береді.

Осылайша, бес компанияның қаржылық көрсеткіштерінің мәндерін бағалағаннан кейін біз олардың қаржылық әлеуетінің деңгейін анықтай алдық. Қаржылық әлеуеті жоғары болған кезде Баян Сұлу, АзияАгроФуд және Mega Center кәсіпорындары қаржылық тұрақтылықтың, өтімділіктің және төлем қабілеттілігінің жоғары деңгейімен сипатталады, инвестициялық жобаларды дамыту және іске асыру үшін өз ресурстарының үлкен көлеміне ие; жоғары несиелік рейтинг және төмен қаржылық тәуекелдер қажет болған жағдайда кәсіпорынға қарыз ресурстарын тартуға мүмкіндік береді. Алайда, АзияАгроФуд және Mega Center компаниялары компаниялардың ағымдағы өтімділік көрсеткіші бойынша қаржылық әлеуетінің төмен деңгейіне ие, сондықтан олар осы көрсеткішті арттыруға назар аударуы керек.

Kcell және АКМЗ компаниялары қаржылық әлеуеттің орташа деңгейіне ие, яғни олардың көрсеткіштері нормативтік мәнге жақын және қаржылық тұрақтылықтың, өтімділіктің және рентабельділіктің жеткілікті деңгейімен сипатталады, алайда инвестициялық жобаларды қаржыландыру үшін меншікті қаражат көздері жеткіліксіз, қаржыландырудың қарыз көздерін тарту қажет.

Егер компаниялардың қаржылық әлеуеті төмен болса, онда олар өздерінің қаржылық ресурстарының тапшылығына, өтімділіктің төмен деңгейіне, қаржылық тұрақтылық пен төлем қабілеттілігіне және нәтижесінде кірістіліктің төмен деңгейіне ие болады. Мұндай кәсіпорынды дамыту үшін қарыз ресурстарын тарту қажет, бірақ бұл төмен несиелік баллмен және жоғары қаржылық тәуекелдермен қиындайды.

Кәсіпорындардың көпшілігі қаржылық әлеуеттің төмен және орташа деңгейіне ие, бұл келесі мәселелермен байланысты: – макроэкономикалық деңгейде: кәсіпорындардың әлемдік нарықтар конъюнктурасына тәуелділігі, өндірілетін өнімге сұраныстың төмендеуі, инфляцияның жоғары деңгейі, шикізат пен энергетикалық ресурстарға бағаның өсуі, кредиттер бойынша жоғары пайыздық мөлшерлемелер, кредиттік ресурстардың қолжетімсіздігі, өнеркәсіптік кәсіпорындарды мемлекеттік қолдау құралдарының төмен тиімділігі, шетелдік өндірушілер тарапынан тұтыну нарығындағы бәсекелестіктің жоғары деңгейі және басқалар; – микроэкономикалық деңгейде: өндірісті әртараптандырудың әлсіздігі, өндірістік жабдықтың жоғары тозуы, өндірістің технологиялық артта қалуы, жоғары қосылған өнімнің төмен үлесі, кәсіпорын қызметінің рентабельділігінің төмен деңгейі, өндірістік қуаттардың жүктемесінің төмен деңгейі; негізгі өндірістік қорлардың ескірген архитектурасы мен конфигурациясы (жөндеуге жарамдылығының төмен деңгейі, жоғары энергия сыйымдылығы, көлемді габариттер); өндірісті ұстауға жоғары шығындар; өндіріс инфрақұрылымының моральдық тозуының жоғары деңгейі (зауытшілік қойма және көлік жүйесі, өнеркәсіптік коммуникациялар, экологиялық қауіпсіздіктің ескірген нормалары, еңбекті қорғау нормалары мен талаптары және т.б.); өндірістік кооперация және шағын және орта бизнеспен өзара іс-қимыл жүйесін дамытудың төмен деңгейі; маркетинг және өнімді өткізу саласындағы мамандардың біліктілігінің төмен

деңгейі және басқалар. Кәсіпорындардың қаржылық жағдайындағы мәселелер несиелік рейтинг пен инвестициялық тартымдылықты төмендетеді, қаржыландыруды тарту процесін едәуір қиындатады, бұл инвестициялық және инновациялық белсенділік деңгейін төмендетеді, өндірістердің технологиялық артта қалуын күшейтеді.

Бүгінгі таңда кәсіпорындардың көпшілігі қаржылық әлеуеттің төмен және орташа деңгейіне ие, бұл келесі мәселелермен байланысты:

- ♦ қаржылық әлеуеті төмен кәсіпорындар үшін – қаржыны басқару процестерін автоматтандыру үшін бағдарламалық өнімдерді енгізу (қаржылық жағдайды талдау, қаржылық жоспарлар құру), кәсіпорынның ұйымдық құрылымында қаржы-экономикалық бөлімді бөліп көрсету және оның қаржыны басқару саласындағы функцияларын нақты белгілеу, қаржылық менеджменттің заманауи әдістері мен құралдарын енгізу, қаржыны басқарумен айналысатын персоналдың біліктілігін арттыру;

- ♦ орташа қаржылық әлеуеті бар кәсіпорындар үшін – қаржыны басқарудың бизнес-процестерін реттеу, кәсіпорынның операциялық қызметінің рентабельділігін арттыру, ресурс үнемдейтін технологияларды енгізу, қаржыны басқару үшін күрделі бағдарламалық өнімдерді пайдалану, кәсіпорынның қаржы-экономикалық қызметін дамыту және оның ұйымдық құрылымдағы ролін арттыру, персоналдың қызығушылығын арттыру және қызметкерлер мен бөлімшелердің КРІ жұмысына қаржылық әлеует көрсеткіштерін қосу;

- ♦ қаржылық әлеуеті жоғары кәсіпорындар үшін – қаржыны басқарудың бизнес-процестерін жетілдіру, кәсіпорынның қаржылық жағдайын және сыртқы орта факторларын үздіксіз бақылау, бенмаркетинг бойынша іс-шараларды жүзеге асыру, сыртқы ортаның әсеріне үнемі бейімделу, қосымша табыс алуды қамтамасыз ете отырып, жобаларға немесе қаржылық активтерге бос ақша қаражаттарын инвестициялау.

Қорытынды

Кәсіпорынның қаржылық әлеуеті – бұл оның қаржылық жағдайын, дамудың қаржылық мүмкіндіктерін және мақсаттарға жету үшін қаржылық ресурстарды тиімді пайдалану қабілетін көрсететін сипаттамалардың жиынтығы. Кәсіпорынды дамытудың стратегиясы мен қаржылық жоспарларын әзірлеу, тиімді басқару шешімдерін қабылдау үшін кәсіпорынның өз міндеттемелері бойынша уақтылы және толық жауап беру және мақсаттар мен міндеттерді іске асыруды қаржыландыру қабілеттері туралы нақты түсінікке ие болу қажет.

Қаржылық әлеуетті бағалауды өтімділік, төлем қабілеттілігі, қаржылық тұрақтылық, кірістілік және басқа қаржылық көрсеткіштер арқылы жүргізуге болады. Экономикалық әдебиеттерде қаржылық көрсеткіштердің мәнін біріктіретін, оларды ұпайларға аударатын қаржылық жағдайды бағалаудың рейтингтік әдістері бар, бағалау нәтижесінде қаржылық жағдайдың әртүрлі категориялары бөлінеді. Алайда, рейтингтік әдістер бір есепті кезеңнің қорытындысы бойынша есептелетін көрсеткіштерге негізделген және соңғы жылдардағы қаржылық көрсеткіштердің серпінін ескермейді. Қаржыны басқарудағы теріс немесе оң тенденциялар біртіндеп қаржылық көрсеткіштерге әсер етуі мүмкін. Сонымен, қаржылық көрсеткіштің мәні нормативтен төмен болуы мүмкін, бірақ қаржылық көрсеткіштің мәні бірнеше жыл ішінде өсуі мүмкін, осылайша оң динамиканы көрсетеді. Қойылған мәселелерді шешу үшін кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау әдістемесі ұсынылады, оның ғылыми жаңалығы екі критерийді біріктіруге авторлық тәсілден тұрады: қаржылық көрсеткіштердің мәні және қаржылық көрсеткіштердің өсу қарқыны. Бағалау қорытындысы бойынша кәсіпорынның қаржылық әлеуетінің үш санаты бөлінеді: жоғары, орташа және төмен. Бағалау нәтижелері бойынша макро және микро деңгейде кәсіпорындарды дамытудағы негізгі қаржылық-экономикалық проблемалар анықталды, қаржылық әлеуетті дамыту үшін әдістемелік ұсынымдар қалыптастырылды. Ұсынылған Әдістемені қолдану кәсіпорынның қаржылық әлеуетінің деңгейін анықтауға және оның даму бағыттарын анықтауға, қаржылық әлеуеттің деңгейін саланың және аймақтың басқа кәсіпорындарының қаржылық әлеуетімен салыстыруға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау және басқару саласындағы теориялық білімді дамытады. Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін әдістемелік

қамтамасыз етуді одан әрі зерттеудің бағыттары ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады: Әдістемеге қаржылық көрсеткіштермен қатар болашақта қаржылық ресурстарға ие болу және тиімді пайдалану қабілетін сипаттайтын басқа параметрлерді қосу; әдістемені кәсіпорынның қаржысын басқару тетіктері мен құралдарын ұйымдастырудың даму деңгейі мен тиімділігін сипаттайтын көрсеткіштерді сапалы бағалаумен толықтыру.

Мақалада компанияның қаржылық әлеуетін бағалаудың заманауи әдістерін зерттеу ұсынылған. Зерттеу мамандандырылған әдебиеттер мен ғылыми басылымдарды талдау мен бағалауға негізделген. сондай-ақ іскерлік белсенділікті, қаржылық көрсеткіштерді және олардың бизнес тиімділігін бағалаудағы рөлін талдауда.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын бағалауда қаржылық әлеуетті бағалау өте маңызды кезең болып табылады. Бұл зерттеу кәсіпорынның қаржылық әлеуеті деңгейінің рейтингтік бағасын қолданды. Зерттеу нәтижесінде қарастырылып отырған бес кәсіпорынның үшеуі жоғары қаржылық әлеуетке ие екендігі анықталды.

Кәсіпорындар қаражат көздерінің құрамы мен құрылымын жақсарту үшін байыпты жұмыс істеуі керек: меншікті капиталды ұлғайтуға, кредиторлық берешектің өсуін шектеуге, оның сапасын жақсартуға, несиелер мен несиелердің пайдасын пайдалануды үйренуге ұмтылу. Кәсіпорындар толығымен төлем қабілетсіз болып шықты, балансты өтімді деп атауға болмайды. Жоғалған төлем қабілеттілігін қалпына келтіру мүмкін емес, қаржылық жағдайды жақсарту үшін шығарылатын өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, ең алдымен оның сапасын арттыру, ақаулар санын азайту және өнімді өндіру мен сатуға кететін шығындарды азайту бойынша жұмыс жүргізілуі керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Боткин И.О., Питкин А.Н., Хисамова А.И. Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалауды әдістемелік қамтамасыз ету // Қаржы және менеджмент. – 2016. – № 4. – Б. 36–51. DOI: 10.7256/2409-7802.2016.4.20887

2 Дрынова И.А. Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау әдістері // XXI ғасырдың ғылыми қауымдастығы. VIII Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары бойынша ғылыми еңбектер жинағы (Анапа қаласы, 14 наурыз 2021 ж.). – Анапа: UFO-дағы Nic ESP баспасы, 2021. – 52 б.

3 Зыкина О.М., Костромин В.Е. Сақтандыру компаниясының қаржылық әлеуетін бағалау («ВСК» САО мысалында) // Қазіргі экономика: өзекті мәселелер, жетістіктер мен инновациялар. – 2021. – Б. 48–51.

4 Гребенникова В.А., Киракосян М.А., Мартиросян А.А. Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалау әдістері // Экономиканы қайта құрудың аймақтық мәселелері. – 2020. – № 7. – Б. 98–105.

5 Боткин И.О., Пыткин А.Н., Хисамова А.И. Кәсіпорынның қаржылық әлеуетін бағалауды әдістемелік қамтамасыз ету // Қаржы және басқару. – 2020. – № 4. – Б. 36–51.

6 Сухова Л.Ф., Крючкова И.В., Боцюн И.Б. Кәсіпорындардың қаржылық әлеуетін талдау және бағалау: инновациялық тәсіл // Белгород ынтымақтастық, экономика және құқық университетінің хабаршысы. – 2019. – № 2. – Б. 106–116.

7 Коломийцева А.Р. Корпоративтік бизнестің қаржылық әлеуетін бағалау («Дорспецстрой» ААҚ және «ДСУ-7» ААҚ мысалында) // Ғылым санмен. – 2019. – № 2. – Б. 18–24.

8 Немчинов А.А. Сауда кәсіпорнының қаржылық әлеуетін бағалау // Сібір қаржы мектебі. – 2020. – № 1. – Б. 93–96.

9 Сукачева В.В., Дружинина И.А. Ақша ағындарын талдау негізінде қаржылық әлеуетті бағалау ерекшеліктері // Жас зерттеушілердің бүкілресейлік ғылыми конференциясы «Бүгінгі экономика: қазіргі жағдайы және даму болашағы». – 2020. – Б. 196–202.

10 Локтионова М.А. Стратегиялық қаржылық менеджмент жүйесіндегі экономикалық қосылған құн негізінде коммерциялық корпоративтік ұйымдардың қаржылық әлеуетін бағалау // Экономика және заң практикасы мәселелері. – 2018. – № 5. – Б. 28–34.

11 Бондин И.А. Ұйымның қаржылық әлеуетін талдау және бағалау // қазіргі жағдайдағы бухгалтерлік есеп, аудит және талдаудың өзекті мәселелері. – 2019. – Б. 111–131.

12 Kotane I., Kuzmina-Merlino I. Assessment of financial indicators for evaluation of business performance // European integration studies. 2019. No. 6. P. 82–89.

13 Sakai H., Nishizawa H., Matsunami S., Sakaji H. Extraction of causal information from PDF files of the summary of financial statements of companies // Transactions of the Japanese Society for Artificial Intelligence. 2020. No. 30(1). P. 172–182.

14 Hart T. System of the enterprise economic potential enhancement planning. International journal of economics and society. 2020. URL: <https://www.emerald.com/insight/publication/issn/0306-8293/vol/48/iss/12> (accessed: 06.10.2022)

15 Качкова О.Е. Проблемы раскрытия бюджетной информации в бухгалтерской (финансовой) отчетности организаций бюджетной сферы: монография / О.Е. Качкова, Т.И. Кришталева. – М.: КноРус, 2022. – 189 с.

16 Пласкова Н.С. Анализ финансовой отчетности: учебник / Н.С. Пласкова. 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: ИНФРА-М, 2022. – 276 с.

REFERENCES

1 Botkin İ.O., Pitkin A.N., Hisamova A.İ. (2016) Käsıporınyñ qarjylyq äleuetın bağalauy ädıstemelık qamtamasyz etu // Qarjy jäne menejment. No. 4. P. 36–51. DOI: 10.7256/2409-7802.2016.4.20887. (In Kazakh).

2 Drynova İ.A. (2021) Käsıporınyñ qarjylyq äleuetın bağalau ädısterı // XXI ğasyrdyñ ğylymi qauymdastyğy. VIII Halyqaralyq ğylymi-praktikalıy konferensia materialdary boıynşa ğylymi eñbekter jınağy (Anapa qalasy, 14 nauryz 2021 j.). Anapa: UFO-dağy Nic ESP baspasy, 52 p. (In Kazakh).

3 Zykina O.M., Kostromin V.E. (2021) Saqtandyru kompaniasynyñ qarjylyq äleuetın bağalau («VSK» SAO mysalynda) // Qazırğı ekonomika: özektı mäseleler, jetıstıktı men innovasialar. P. 48–51. (In Kazakh).

4 Grebennikova V.A., Kirakosän M.A., Martirosän A.A. (2020) Käsıporınyñ qarjylyq äleuetın bağalau ädısterı // Ekonomikany qaita qürudyñ aımaqtıyq mäselelerı. No. 7. P. 98–105. (In Kazakh).

5 Botkin İ.O., Pytkin A.N., Hisamova A.İ. (2020) Käsıporınyñ qarjylyq äleuetın bağalauy ädıstemelık qamtamasyz etu // Qarjy jäne basqaru. No. 4. P. 36–51. (In Kazakh).

6 Suhova L.F., Krüchkova İ.V., Bosün İ.B. (2019) Käsıporındardıñ qarjylyq äleuetın taldaı jäne bağalau: innovasialıyq täsil // Belgorod yntymaqtastyq, ekonomika jäne qūyq universitetınıñ habarşysy. No. 2. P. 106–116. (In Kazakh).

7 Kolomiseva A.R. (2019) Korporativtik biznestıñ qarjylyq äleuetın bağalau («Dorspesstroı» AAQ jäne «DSU-7» AAQ mysalynda) // Ğylym sanmen. No. 2. P. 18–24. (In Kazakh).

8 Nemchinov A.A. (2020) Sauda käsıporınyñ qarjylyq äleuetın bağalau // Sıbrı qarjy mektebi. No. 1. P. 93–96. (In Kazakh).

9 Sukacheva V.V., Drujinina İ.A. (2020) Aqşa ağyndaryn taldaı negızinde qarjylyq äleuetı bağalau erekşelikterı // Jas zertteuşilerdıñ бүkilreseilık ğylymi konferensiasy «Bügingı ekonomika: qazırğı jağdaıy jäne damu bolashağy». P. 196–202. (In Kazakh).

10 Loktionova M.A. (2018) Strategialıyq qarjylyq menejment jüiesindeğı ekonomikalıyq qosylğan qūn negızinde komersialıyq korporativtik üymdardıñ qarjylyq äleuetın bağalau // Ekonomika jäne zañ praktikasy mäselelerı. No. 5. P. 28–34. (In Kazakh).

11 Bondin İ.A. (2019) Üiyınyñ qarjylyq äleuetın taldaı jäne bağalau // qazırğı jağdaıdağy buhgalterlik esep, audit jäne taldaıdyñ özektı mäselelerı. P. 111–131. (In Kazakh).

12 Kotane I., Kuzmina-Merlino I. (2019) Assessment of financial indicators for evaluation of business performance // European integration studies. No. 6. P. 82–89. (In English).

13 Sakai H., Nishizawa H., Matsunami S., Sakaji H. (2020) Extraction of causal information from PDF files of the summary of financial statements of companies // Transactions of the Japanese Society for Artificial Intelligence. No. 30(1). P. 172–182. (In English).

14 Hart T. System of the enterprise economic potential enhancement planning. International journal of economics and society. 2020. URL: <https://www.emerald.com/insight/publication/issn/0306-8293/vol/48/iss/12> (accessed: 06.10.2022). (In English).

15 Kachkova O.E. (2022) Problemy raskrytija bjudzhetnoj informacii v buhgalterskoj (finansovoj) otchetnosti organizacij bjudzhetnoj sfery: monografija / O.E. Kachkova, T.I. Krishtaleva. M.: KnoRus, 189 p. (In Russian).

16 Plaskova N.S. (2022) Analiz finansovoj otchetnosti: uchebnik / N.S. Plaskova. 3-e izd., pererab. i dop. Moskva: INFRA-M, 276 p. (In Russian).

А.И. ОМАРОВА,*¹

к.э.н., доцент.

*e-mail: zeynegul.yesimkhanova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-2045-3683

Л.М. ИБРАЕВА,²

м.э.н., преподаватель.

e-mail: amina.uaysova.74@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-7143-3637

Г.Д. АМАНИЯЗОВА,¹

к.э.н., ассоц. профессор.

e-mail: amaniyazova_2021@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8605-0372

Ж. ТАСҚИНБАЙҚЫЗЫ,¹

м.э.н., ст. преподаватель.

e-mail: kishibekova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4078-3279

¹Yessenov University,

г. Актау, Казакстан

²Казахский национальный университет им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казакстан

ОЦЕНКА ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА КОМПАНИИ

Аннотация

Важность финансового потенциала компании заключается в том, что ее следует рассматривать как скрытый внутренний резерв. Финансовые ресурсы – это резерв, создаваемый финансовой системой предприятия и обеспечивающий инерцию саморазвития, самосохранения и развития устойчивости финансовой системы предприятия. Исследование основано на анализе и оценке специализированной литературы и научных публикаций о финансовых показателях хозяйственной деятельности и их роли в оценке эффективности деятельности предприятия. Финансовая устойчивость компании означает, что финансовые потоки компании стабильны и что у компании есть деньги для поддержки бизнеса в течение определенного периода времени, а также для покрытия кредитов и убытков, доступных для производства продуктов и услуг компании. Важны показатели эффективной деятельности компании и ее платежеспособности. Для анализа рассматриваемого процесса использовались различные методы: оценки финансового потенциала, в том числе методы анализа финансовых показателей и динамики их изменения. Традиционные и математические методы финансовой оценки, включая сравнение, кластеризацию и методы применения абсолютных, средних и относительных показателей, а также методы обобщения и кластеризации финансовых показателей компании с использованием аналитических таблиц. Полученные результаты будут представлены предприятиям и аналитикам для оценки финансового состояния компании в качестве вспомогательного средства для принятия эффективных управленческих решений, направленных на повышение конкурентоспособности и достижение целевых отраслевых позиций.

Ключевые слова: компания, методы оценки, финансовый потенциал, бизнес, управленческие решения, эффективность, финансовая устойчивость.

A.I. OMAROVA,*¹

c.e.s., associate professor.

*e-mail: zeynegul.yesimkhanova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-2045-3683

L.M. IBRAYEVA,²

m.e.s., teacher.

e-mail: amina.uaysova.74@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-7143-3637

G.D. AMANIYAZOVA,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: amaniyazova_2021@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8605-0372

ZH. TASKINBAYKYZY,¹

master, senior lecturer.

e-mail: kishibekova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4078-3279

¹Yessenov University,

Aktau, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan

ASSESSMENT OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE COMPANY

The importance of a company's financial potential lies in the fact that it should be considered as a hidden internal reserve. Financial resources are a reserve created by the financial system of the enterprise and providing inertia of self-development, self-preservation and development of stability of the financial system of the enterprise. The research is based on the analysis and evaluation of specialized literature and scientific publications on financial indicators of economic activity and their role in assessing the effectiveness of the enterprise. The financial stability of the company means that the financial flows of the company are stable and that the company has money to support the business for a certain period of time, as well as to cover loans and losses available for the production of the company's products and services. The indicators of the effective activity of the company and its solvency are important. Various methods were used to analyze the process under consideration: the assessment of financial potential, including methods of analysis of financial indicators and the dynamics of their changes. Traditional and mathematical methods of financial assessment, including comparison, clustering and methods of application of absolute, average and relative indicators, as well as methods of generalization and clustering of financial indicators of the company using analytical tables. The results will be presented to enterprises and analysts to assess the financial condition of the company as an aid to making effective management decisions aimed at increasing competitiveness and achieving target industry positions.

Key words: company, evaluation methods, financial potential, business, management decisions, efficiency, financial stability.